

КОГНІТИВНИЙ, КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ Й МОВЛЕННЯ

УДК 81-115

КОНТАКТУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ VS ВЕРБОКРЕАЦІЯ

Анохіна Т.О.

Київський національний лінгвістичний університет

anokhina-tetiana@mail.ru

Швачко С.О.

Сумський державний університет

shvachko.07@mail.ru

У статті фокусується увага на об'єкті дослідження (контактування мовних одиниць), статус його у парадигмі вербокреації (предмет дослідження). Осмислюється природа вторинних утворень на різних векторах буття мови, мовлення та мовленнєвої поведінки. Емпатується теза про валідність комплексного підходу до вторинних утворень, про інтеграцію з минулим досвідом та тенденціями комплементативності. Системність мови осмислюється в інтеграції синергетичних тлумачень.

Ключові слова: *контактування мовних одиниць, вербокреація, мова, мовлення, мовленнєва поведінка, синергетичні тлумачення.*

В статье рассматривается проблема контактирования языковых единиц (объект исследования), его статус как вторичного конструирования (предмет исследования). Осмысление онтологии секундарных (вторичных) единиц осуществляется на материале разных инвариантов мегасистемы – звуковом, лексическом, грамматическом, фразеологическом и текстовом. Фокусируется внимание на валоративности комплексного подхода к объекту исследования, его энергии и информативности. Верифицируется тезис А.А. Потебни – Язык мы не строим, а достраиваем.

Ключевые слова: *контактирование языковых единиц, вербокреація, язык, речь, речевая деятельность, синергетическое комментирование.*

The objects of this investigation are being mentioned in the article title. The onthology of the referents is being studied in the vein of derivation, epidigmatic procedure of formal and semantic evolution of the secondary units. The derivatives are analyzed at different language vectors – phonetic, lexical, grammatical, phraseological and textual. Emphasis is made upon the valour of a complex synergetic approach towards the subject of investigation and verification of the thesis by O.O. Potebnia – We don't make language, we remake it.

Keywords: *contactligature, verbocreation, language, speech, speech behavior, synergetics.*

Присвячуємо проф. Калиті А.А.

Об'єкт та предмет дослідження номінуються в заголовку статті. Мовні одиниці – це матеріальне представлення в звуках, морфемах, словах, словосполученнях, реченнях та текстах. Вербокреація – це утворення вторинних номінативних та комунікативних конструювань шляхом переходу від вихідних одиниць до складених секондарних утворень на гетерогенних векторах мегасистеми [5]. Робоча гіпотеза дослідження перекликається з аксіомою О. О. Потебні: *Ми не будуємо мову, ми її добудовуємо*. Новизна роботи полягає в осмисленні природи явища контактування мовних одиниць (КМО) за допомогою комплексного синергетичного виміру, в осмисленні процесів лінійного та нелінійного буття дериватів, у поглибленому розумінні діади Концептуалізація :: Категоризація. Матеріалом дослідження слугують факти, вилучені з аутентичних довідників та словників, доробків вітчизняних та зарубіжних учених стосовно релевантних проблем, а також – результати власних лінгвістичних пошуків. У сьогоденній науковій картині актуальними є еволюційні та інволюційні епідигматичні вектори інваріантів мови. Двигуном осмислення є синергетичний підхід до онтологічних і гносеологічних модусів КМО через призму ідентифікації висхідних та низхідних векторів об'єкту дослідження. Мету дослідження вбачаємо у розпізнанні механізму секондарних утворень, їх теоретичної та прикладної значущості. Синкретизм КМО полягає у симультанному поєднанні різних енергій на матеріалі релевантних складників.

Контактування звуків препарує семантично вагомій одиниці вищого рангу – слова. Кожна мова має свій фонетичний дизайн, патерни ідіоматичності та системності [6]. В англійській мові вокалізм проявляється в наявності дванадцяти монофтонгів та дев'яти дифтонгів у цій мегасистемі. Секондарними є дифтонги – складені звукоутворення типу *œ*, *æ*, так звані лігатури. Процеси асиміляції та адаптації призводять до фонетичних зсувів типу англ.: *What's* (адаптація), *Horseshoe* (асиміляція) [3, с. 10–12].

Асиміляція та адаптація позначені синергетизмом як такі, що спрацьовують шляхом інтеграції тріади – енергії, інформації та матеріалу. Ідіоматичність фонем не є автономною, вони (фонемі) препарують девіації – формальні та семантичні зсуви на лексичному рівні. На семантичному рівні КМО вербалізуються на векторах смислів: буквальний → небуквальний, звуження → розширення, конкретизація → узагальнення, компресія → пролонгація, серйозність → несерйозність, нейтральність → прагматичність.

Морфемі англійської мови використовуються для поповнення лексику за канонізованими патернами мови. Морфемна парадигма як відкрита система легітимізує свій статус у царині інваріантів мегасистеми. У науковій картині світу стабільними є питання вербокреації нових конструювань з огляду на дієвість соціальних та лінгвальних факторів.

Графічне розходження морфем свідчить про їх постійну діасинхронічну еволюцію. Наприклад, морфема англ. *-teen, -ty* етимологічно корелюють із глибинною структурою *ten*, результати їх (морфем) контактування верифікуються у складених алігатурах англ. *fourteen, forty* (4+10 чи 4 x 10). Процеси додавання та множення знімають енігматику морфемних дублетів *-teen, -ty*, їх розходження з'ясовується не етимологічною суттю складових елементів, а їх функціональним навантаженням. Числівники, у нашому випадку *fourteen, forty*, вживаються під час конкретної лічби, абстраговано вони матеріалізують нумеральну функцію. Пор.: *fourteen hours, fourteen + fourteen = twenty eight*. Графічна лакунарність ідентифікує семантичне розходження *fourteen :: forty*. Лексичне наповнення числівників тут детермінується їх біфункціональністю. Похідні новоутворення не залишаються осторонь епідигматичної функції. Пор.: *two* → *tweens, twice, twos, ten* → *in her teens, teenagers, between*. Нумеральні компоненти позначені притаманною їм валентністю, сполучуваністю та частиномовним контактуванням. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить про те, що числівники автономно, поза контекстом або нумеративної функції, виражають точне число. За цими межами числівники позначені діадою семантики: *приблизне та невизначене число* [9, с. 32–36].

Малий синтаксис іменникових словосполучень із нумеральним компонентом маркує характер вираженого числового значення. Специфікаторами останнього у КМО виступають прислівник та прикметники типу англ. *over two hundred years, more than two hours, under sixty years, good ten miles*; укр. *більше сорока років, близько ста м'ячів, цілих п'ять хвилин, неповних тридцять днів*. Характер контактування Sp Num N (специфікатор + числівник + іменник) представлений частиномовно в патернах (Adv Num) + N, Adj (Num + N) [9, с. 62–68].

Типологія контактування представлена в різних мовах по-різному (див. табл. 1).

Таблиця 1

Типи словосполучень із нумеральним компонентом

Модель	Категоріальна міра			
	Мова			
	англійська		українська	
Num (N)	25,6 ± 4,4	<i>two (o'clock)</i>	20,87 ± 4,8	<i>три (години)</i>
NumN	62,53 ± 2,78	<i>five countries</i>	68,12 ±	<i>чотири дні</i>
SpNumN	11,5 ± 0,34	<i>approximately three hours</i>	4,24 10,9 ± 0,39	<i>десь біля десяти годин</i>

У словосполученнях числівників з іменниками в дистантних мовах виокремлюються чотири типи:

- NumN₁ для позначення назв живих істот (англ. *three rabbits, six lions, one nurse*, укр. *одна кішка, чотири пташки*);
- NumN₂ для позначення назв неживих предметів (англ. *one cigar, three medals, five rooms*, укр. *п'ять зошитів, один будинок*);
- NumN₃ для позначення абстрактних референтів (англ. *one idea, two adventures, seven sounds*, укр. *дві революції, одна ідея*);
- NumN₄ верифікує тезу про те, що слова зі спільною семою реалізують схожі функції (у нашому випадку – квантитативну) (англ. *two miles, three dozen eggs*, укр. *чотири милі, сто кілометрів*).

Морфемі – похідні одиниці, їх вихідні конструювання належать словам. Візуальні образи морфем міняються з часом, а пізні утворення виглядають омонімами несекондарних одиниць. Пор.: *-less, no-, -free, -ful* у словах *jobless, nobody, carefree, beautiful*. Морфемі ранніх періодів позначені загадковістю, енігматичністю. Пор. англ.: *depth, gift, freedom, happiness*. Морфемі представлені в групах синонімів, омонімів та семантичних полів. Серед дев'ятих конструювань виокремлюються, зокрема, морфемі-позитиви та морфемі-негативи, одиниці аксіологічного плану типу англ. *powerful :: powerless*. Негація відноситься до універсальних явищ поляризації референтів матеріалізації оцінок «добро» :: «зло», «так» :: «ні», «позитиви» :: «негативи». У науковій картині світу чинними на часі є терміни *релевантний :: нерелевантний, компресований :: пролонгований, валідний :: невалідний, інгерентний :: адгерентний, пейоративний :: амеліоративний, лакунарний :: нелакунарний*. В ословленні аксіологічних параметрів значне місце посідають контактори негативи-морфемі типу англ. *non-, no, dis-, un-* – як експліцитні екстеріоризатори. Лакунарні (нульові) морфемі відкривають імпліцитну сторінку про семантизацію НІЦО. Пор.:

Експліцитні засоби негачії:

Nonchalantly, without, nothing, never, alone, neither, miserable, not, negative

Імпліцитні засоби негачії:

To deny, to stop, to miss, to void, empty, blank, hesitancy, to lose

Синергетична сила морфем полягає у використанні їх у стані хаосу, у лакунізації, знаходженні вихідної енергії. Морфемі як динамічні одиниці спричиняють еволюційну вербокреацію, уможливають появу ускладнених алігатур. На часі цей термін верифікується на просторах лінгвосинергетики [5; 8]. Алігатури – сукупності складених секондарних пролонгованих (в основному) новоутворень – фонетичних, лексичних, семантичних, текстових та жанрових епідигматів. Лексичні алігатури появляються в процесах композиції та бленду (зрощення). Алігатурам як секондарним утворенням притаманна формалізація (a+v) → (ав), із повним або частковим збереженням

вихідних складників. Зворотній словотвір (backformation) позначений нульафіксальністю на відміну від дериватів із афіксами. Пор.: *a babyseater (N) → to babyseat (V)*, *competition (N) → to compete (V)*, *an editor (N) → to edit (V)*. В українській та російській мовах ця модель має інший дизайн та напрямок. Пор.: рос. *синий (Adj.) → синь (N)*; укр. *жовтий (Adj.) → жовч (N)*.

КМО позначені парадигматичним та синтагматичним буттям. КМО представлені частиномовним корпусом, повнозначними словами та синтаксичними формантами, яким притаманні відповідні валентності. Секондарні конструювання детермінуються відповідними епідигматами. Англійські іменники в атрибутах мають прикметники; прикметники корелюють з прислівниками; дієслова – з прислівниками та дієприслівниками; а прийменники слугують іменниковим словосполученням; сполучники зв'язують слова та сполучення. Блоки (члени речення) позначені відповідними контактами: до підмета, додатка тяжіють означення; до присудка – обставини; з головними членами речення – підметом та присудком – відповідно корелюють означення та обставини; з означеннями та обставинами – вербалізатори ознак стану або дії [3, с. 126–132]. КМО у синтаксисі спрацьовує за частиномовною детермінацією. Іменникам, прикметникам, прислівникам, дієсловам англійської та української мов притаманні специфічні типи алігатури, словосполучення, а саме:

- NC₁ – словосполучення іменника з прикметником, займенником, числівником та дієприкметником (англ. *warm greeting, his success*, укр. *цікава книжка, мої друзі, чотири роки*);
- NC₂ – словосполучення іменника із прийменниковим зворотом (англ. *a specialist in chest disease, the roof of the house*, укр. *знайомство з другом, рік за роком*);
- NC₃ – контактування іменника з підрядними реченнями (англ. *the news that you brought*, укр. *калина, що у лузі цвіте, будинок, у якому він мешкає*);
- NC₄ – контактування із дієслівними конструкціями (англ. *delivery to be made*, укр. *бажання вчитися, звичка працювати*).

Прикметники, на відміну від іменників, вживаються в словосполученнях із прислівниками, ословленнями ознак типу англ. *very nice, greatly, happy*; укр. *дуже радий, занадто великий*.

Контактування слів, словосполучень та речень у мовленнєвій ендозоні актуалізується маркерами сурядності та підрядності (узгодження, керування та прилягання). КМО детермінуються дизайном конкретної мови. В англійській мові перевага надається керуванню та приляганню. На відміну від української мови узгодження є тут раритетним. Ізоморфним, стилістично маркованим є нанизування референтів у процесі КМО. Пор. укр.: *І все це ворушиться, дихає, курить, говорить, кричить, лається, мукає, мекає, ірже, ігігікає, ремигає, позіхає, кувікає, хреститься, божиться, матюкається, заприсягається, пахне, кудкудахтає, квокче, смалить одне одного по руках,*

грає на гармонію, на скрипку, причитує, п'є квас, їсть тараню, булькає, лускає насіння і крутиться на каруселі [4, с. 43].

Таким чином явище КМО є актуальним та діючим за формулою (a+v) → (ав). Семантично незалежні елементи трансформуються у складники за принципом сурядності або підрядності (в останньому випадку відсутній паритет). Модель (a+v) → (ав) спрацьовує у процесі вербокреації, в якому вихідні складники (a+v) трансформуються в секондарний вторинний патерн, алігатуру (ав), що утворюється за допомогою складеного епідигмата, формально та семантично модифікованого деривата – на лексичному, граматичному, фразеологічному та текстовому рівнях. Модифікація смислу відбувається за умов наявності матеріалу – мовних вихідних одиниць, буквально наповнення яких слугує інтродукцією, підґрунтям для епідигматичних зсувів та характеру інформацій – серйозна / несерйозна, практична / непрактична. Влучні трансформації є джерелом поповнення корпусу текстів різних жанрів – афоризмів, загадок, прислів'їв, об'яв, непрактичних висловів, які позначені креативним шармом та фасцилізацією рецепції. Пор. англ.: *Two is company, three is none* → *Tree is company, two is none*; *A friend in need is a friend indeed* → *A friend in need is not friend in deed*. Поліфункціональність слів включає в свою парадигму також креативну функцію. Слова використовуються не тільки для творення нових одиниць (повнозначних та службових), але також і для креації нових смислів, поляризації ситуацій, модифікації канонізованих думок. Так у тексті об'яви *All day round service, but now* останні два слова повністю десемантизують попередню фразу. Слово-«опозиціонер» *but* нівелює смисл всього висловлення. Подібна лексема (негатор) може займати й інше місце в реченні та виражатися адгерентними засобами – надвербальними, інтонацією та риторичними питаннями типу англ.: *What will Miss Grundy say?*, укр: *Хіба ревуть воли як ясла повні?* Гра словом, текстом, жанром вбирає в себе енергію КМО, синергетику складників, канонізований досвід яких (a+v) перетворюється у новотвір. Відомо, що *Errare humanum est*, але люди помиляються, інколи нарочито з метою заповнити лауну гумором, заповнити читача неочікуваним судженням, розсмішити адресата, заспокоїти його, сугестувати події, зняти напругу, переключитися на іншу тему. Пор. англ.: *When I am good I am very, very good. When I am bad I am better*. Гумористичний ефект, за Г. Г. Почепцовим, має лінгвальний або ситуативний характер. Вербалізація непрактичної креації – це неочікуване ословлення, жива інновація. Така вербокреація є секондарною по відношенню до серйозної вихідної форми. Творчі зусилля носіїв мови є очевидними в процесах трансформації прислів'їв в інші жанри, зокрема в загадки, афоризми, приказки тощо. Модифікації відкриті глобальній структурі малих текстів. Пор.: *Where there is a will there is a way out; Where there is a wheel, there is a way; Where there is a will, there is an heir*.

Адгерентним є явище асоціативного контактування [7, с. 11]. Алогічне контактування має місце в корпусі народної етимології та несерйозних коментувань.

Позиція складників (a+v) → (ав) є вельми вагомою для тема-рематичного представлення КМО. Пор. позиційну значущість числових величин типу 132, 231, 321. Позиційно детермінованими є також контактні групи типу англ. *stone wall :: wall stone, bus stop :: stop bus, on :: no*.

Новоосмисленні речі, артефакти, підходи, тенденції потребують нового ословлення у мові та її субмовах, поява нових **знаків знаків** (метазнаків), їх обґрунтування та функціонування верифікується сьогоденною методологією, синергетичною інтеграцією питань онтології та гносеології.

Робоча гіпотеза – **опізнано, осмислено, омовлено** – стає аксіологічно канонізованою для подальших пошуків, роздумів в ендозоні наукової картини світу.

Література

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі : монографія. – Вінниця : Нова книга, 2008 – 144 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1966 – 608 с
3. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинских языков / коллектив авторов : К. К. Швачко, П. В. Терентьев, Т. Г. Янукян, С. А. Швачко. – Киев: «Вища школа», 1977. – 147 с.
4. Вишня О. Твори в 2-х томах, Т.1. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1956. – 462 с.
5. Еникеева С. М. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка // Синергетика в филологических исследованиях: монографія / під голов. ред. Піхтовнікової Л. С. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 62–88.
6. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення : монографія. – Київ : КДЛУ, 2001 – 351 с.
7. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному дискурсі : монографія. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 128 с.
8. Піхтовнікова Л. С. Самоорганізація дискурса и отдельных типов дискурса // Синергетика в филологических исследованиях : монографія / під голов. ред. Піхтовнікової Л. С. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 88–102.
9. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинских языках : монографія. – К. : Вища школа, 1981. – 114 с.